

TALABALIK DAVRIDA KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH QONUNIYATLARI

B.X.Xushboqov

Renessans ta'lim universiteti "Pedagogik ta'lim va psixologiya" kafedrası
mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada talabalik davrida kreativlikni rivojlantirishining qonuniyatlari borasidagi pedagogik qarashlarning mazmunlari keltirib o'tilgan. Ayniqsa talaba shaxsida kreativlikni rivojlanishiga ta'sir e'tuvchi pedagogik psixologik omillarning mazmuni yoritilgan. Shuning bilan birga talabalik davrida kreativlikning rivojlantirishning yo'llari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: talaba shaxsi, kreativlik, ijodkorlik, o'zini namoyon etish, qadriyatli yo'nalish, tanqidiy fikrlash, ta'lim jarayoni, hamkorlik, shakllanish, o'zgarish, aksiologik resurs.

ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ В СТУДЕНТСКИЙ ПЕРИОД

Б.Х.Хушбоков

заведующий кафедрой "Педагогическое образование и психология"
Университета образования Ренессанс, доктор философии (PhD) по
педагогическим наукам

Аннотация. В статье приводится содержание педагогических взглядов на закономерности развития креативности в студенческий период. Особенно освещено содержание педагогико-психологических факторов, влияющих на развитие креативности личности студента. Вместе с тем показаны пути развития креативности в студенческий период.

Ключевые слова: личность студента, креативность, творчество, самовыражение, ценностная ориентация, критическое мышление, образовательный процесс, сотрудничество, формирование, изменение, аксиологический ресурс.

LAWS OF DEVELOPING CREATIVITY DURING THE STUDENT PERIOD

B.Kh. Khushbakov

Head of the Department of "Pedagogical Education and Psychology" at
Renaissance University of Education, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical
Sciences

Abstract. The article presents the content of pedagogical views on the patterns of creative development during the student period. In particular, the content of pedagogical and psychological factors influencing the development of creativity in the student's personality is highlighted. At the same time, ways of developing creativity during the student period are shown.

Keywords: student personality, creativity, creativity, self-expression, value orientation, critical thinking, educational process, cooperation, formation, change, axiological resource.

Zamonaviy dunyoda sodir bo'layotgan sezilarli o'zgarishlar iqtisodiy hayotning belgilovchi xususiyati sifatida ijodkorlikning o'sishi bilan harakatga keltiriladi. Ijodkorlik yangi texnologiyalar, yangi sanoat tarmoqlari, muvaffaqiyatning yangi manbalari va boshqa ko'plab iqtisodiy ne'matlar manbai hisoblanadi. Shuning uchun u tobora yuqori baholanmoqda va turli usullar yordamida rag'batlantirilmoqda va foydalanilmoqda. Shunga qaramay, jamiyatda kreativ faoliyatning ahamiyatini kengaytirish va ta'limda kreativlikni rivojlantirish muammosining nazariy jihatdan yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi o'rtasidagi mavjud ziddiyat ushbu hodisani o'rganishga turtki bo'ldi. Ta'lim - bu kreativ jarayon, kreativlik esa o'qituvchi va talabalarining o'zaro ta'siri natijasidir, deb hisoblaymiz.

Hozirgi vaqtda abstrakt vaziyatlarda mazmun va kognitiv ko'nikmalar birinchi darajali ahamiyatga ega bo'lgan, mutaxassis rivojlanishining asosiy qismini bilim va tanqidiy fikrlash, shuningdek, murakkab dunyoda muammolarni hal qilish qobiliyati tashkil etadigan ta'lim zamonaviy sharoitda yetarli emas. Kreativ bo'lish istagi shaxsning ijodkorlik va o'zini namoyon etishga bo'lgan qadriyatli yo'nalishlaridan kelib chiqadigan insonning chuqur ichki motivasiyasidan kelib chiqadi.

Universitetning ta'lim makonida bilish va ijodkorlikka qadriyatli yo'nalishlarni faollashtirish talabalarining kreativligini rivojlantirish va amalga oshirishga yordam beradi. Bu qadriyatga yo'naltirilgan fikrlash asosida yuzaga keladigan fanlararo masalalarni hal qilish usulini o'zgartirishda ifodalanadi.

Ushbu maqolada biz universitet talabalarining kreativligini rivojlantirishning o'zimiz aniqlagan qonuniyatlariga e'tibor qaratdik, chunki qonuniyat qonundan farqli ravishda, umumiy xususiyatga ega emas, barqaror emas va bir qator sharoitlarga bog'liq.

Shartlilik qonuniyati. Universitet talabalarining kreativligini rivojlantirish, bir tomondan, ularning bilishga, o'quv-bilish faoliyatiga, ijodkorlikka, o'zini o'zi namoyon qilish va o'zini o'zi amalga oshirishga bo'lgan qadriyatli yo'nalishlarining jadal rivojlanishi bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, mavjud bilimlar, o'quv, ijtimoiy, ilmiy va ijodiy faoliyat tajribasi bilan bog'liq. Tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatadiki, barqaror qadriyatli yo'nalishlar o'ziga xos vektorlar bo'lib xizmat qiladi. Ular bo'yicha shaxs xatti-harakatlarning maqsadga muvofiqligini tekshiradi, xulq-atvorni shakllantiradi va maqsadlarni belgilaydi. Fanlararo bilimlar sintezi ijodkorlikning asosi bo'lib xizmat qiladi va bilimlar diapazoni qanchalik keng bo'lsa, ijodkorlik uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan assotsiatsiyalar uchun shunchalik keng maydon paydo bo'ladi.

Talabalar kreativligini rivojlantirish ko'p jihatdan universitetning ta'lim muhitida “o'qituvchi-talaba-guruh”ning rezonansli kreativ-qadriyatli o'zaro ta'siri bilan bog'liq bo'lib, unda muhitning tashqi sharoitlari va ta'lim jarayoni sub'yektlarining ichki ehtiyojlarining uyg'unlashuvi sodir bo'ladi. Bunda har bir

sub'yektning individual xususiyatlari va kreativ qobiliyatlari eng to'liq ochiladi, ta'lim jarayoni sub'yektlarining jamoaviy faoliyati esa o'zaro qadriyatlar, bilimlar va tajribalar bilan boyitiladi va kreativ mahsulot yaratilishiga olib keladi. Ilmiy-tadqiqot faoliyati, mavjud axborot texnologiyalaridan foydalanish, o'quv va darsdan tashqari faoliyatda ta'lim jarayonining barcha sub'yektlarini samarali o'zini o'zi rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratuvchi kreativ kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim muhiti talabalarning kreativligini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, kreativ-qadriyatli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhim hisoblanadi. O'qituvchining aksiokreativ salohiyati kreativ g'oyalarni yaratish, ilgari surish va amalga oshirishga hamda talabalarning kreativ salohiyatini rivojlantirishga tayyorligida ifodalanadi.

Shakllanish qonuniyati. Kreativlik, bir tomondan, talabalar shaxsini rivojlantirish mexanizmi, ikkinchi tomondan, universitet ta'limi sifatini takomillashtirishning aksiologik resursi bo'lib, potensial baza (aksiokreativ salohiyat) va dolzarb bazani (dolzarblashgan kreativ kompetensiyalar) o'z ichiga oladi. “O'qituvchi-talaba-guruh”ning rezonansli kreativ-qadriyatli o'zaro ta'siri ta'lim muhitidan darsdan tashqari muhitga, so'ngra hayotiy faoliyat kreativligiga o'tuvchi universitet talabalarining kreativligini rivojlantirishga olib keladi.

O'zgarish qonuniyati. Kreativ faoliyatga bo'lgan bilim, ko'nikma va qadriyatlar darajasidagi o'zgarishlar universitet talabalarining kreativligini rivojlantirishni taqozo etadi. Kreativ bo'lish uchun talaba kreativ mahsulotni yaratish uchun ma'lum bilim va ko'nikmalarni to'plashi kerak. Biz talabalar kreativligining rivojlanishini “o'qituvchi-talaba-guruh” rezonansli o'zaro ta'siri xarakterining reproduktivdan kreativ-qadriyatliga, individualdan jamoaviyga o'zgarishi va birgalikdagi o'quv-bilish ijodiy faoliyatining hissiy boyligini oshirish sharti bilan ta'kidlaymiz. O'zaro munosabatlarning ushbu turi sub'yektlarning bir-biriga ta'sirini aks ettiruvchi, ularning aksiokreativ salohiyatining sifat o'zgarishi va kuchayishiga yordam beruvchi tashqi va ichki shart-sharoitlarning yaxlitligini ifodalaydi. Bu qonuniyat muhim jihatlarni o'zida mujassamlashtiradi: kreativlik ham individual, ham jamoaviy sifat bo'lib, aynan jamoaviy faoliyatda yorqinroq namoyon bo'ladi. Hamkorlikdagi o'quv-biluv faoliyatining hissiy jihatdan boy bo'lishi talabalarning kreativligini rivojlantirishga yordam beradi.

Faollashtirish qonuniyati. Kompetentlikka yo'naltirilgan universitet ta'lim muhitida universitet talabalarining kreativ salohiyatini faollashtirish talabalarning ijodkorlik va bilishga, o'zini o'zi namoyon etishga bo'lgan qadriyatli yo'nalishlariga, shuningdek, mavjud o'quv, ijtimoiy, ilmiy faoliyat tajribasiga qarab spiral bo'ylab turli darajadagi jadallik bilan sodir bo'ladi. Talabalarning mustaqil ishi kompetensiyaviy yo'naltirilgan muhit sharoitida amalga oshiriladi. Uning faollashuvi talabalarning tayyorgarlik yo'nalishiga invariant bo'lgan fanlararo ta'lim jarayonida kreativ-qadriyatli texnologiyalarni qo'llash bilan sodir bo'ladi.

Natijaviylik qonuniyati. Universitet talabalarining kreativligini rivojlantirishning natijasi intellektual-evristik sifat bo'lib, u shaxsning raqobatbardosh ustunligiga erishishiga yordam beradigan universal kompetensiyalardir. Ijodkorlik, bilish va o'zini o'zi namoyon etishga bo'lgan barqaror qadriyatli mo'ljallar

talabalarning o'quv-bilish mustaqilligi xarakterining o'zgarishida, o'quv faoliyatida ham, darsdan tashqari faoliyatda ham, hayotiy faoliyatda ham qayd etiladi. Kreativlikning rivojlanishi ularning nostandart vazifalarni hal qilish va ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarishga tayyorlik darajasi, ijtimoiy amaliyotlar, teatr tomoshalari, tanlovlar, festivallar, tanlovlar, loyihalar, grantlar kabi turli faoliyat turlarida tashabbuslarni ilgari surishida ifodalanadi.

Tadqiqotimizda universitetda kreativlikni rivojlantirish jarayonini cho'qqi ustida turgan prizma ko'rinishida tasavvur qilish mumkin deb hisoblaymiz. Prizma tekisliklari universitet ta'lim makonida asosiy bo'lgan bilim, his-tuyg'u va faoliyatni ifodalaydi. Kirishdagi yorug'lik nuri - bu har bir talabaning ijodiy qobiliyatidir, chunki biz har bir inson ozmi-ko'pmi darajada ijodiy qobiliyatga ega ekanligiga aminmiz. Talabaning kreativ qobiliyatlari hissiyotlar, bilimlar, birgalikdagi ijodiy o'quv-bilish faoliyati hamda o'zini o'zi rivojlantirish va namoyon etish qadriyatlari bilan to'yingan universitet ta'limi prizmasidan o'tib, makon va zamonda kengayib, o'z trayektoriyasini o'zgartiradi va qadriyatli yo'nalishlar spiralining burilishlari orqali o'tuvchi kreativlikning keng doirasiga aylanadi.

Agar g'altakning magnit maydoni va g'altakning magnit maydoni uning o'ramlaridan o'tayotgan tok kuchi qanchalik katta bo'lsa va o'ramlar bir-biriga qanchalik yaqin joylashgan bo'lsa, shunchalik kuchli bo'ladi, degan fizika qonunlari bilan analogiya qilsak, bu qonunlarni pedagogik tekislikka o'tkazib, shuni ta'kidlashimiz mumkinki, o'zini namoyon qilish va ijodkorlikka bo'lgan qadriyatli yo'nalishlar qanchalik barqaror va aniq bo'lsa, talabaning ijodkorligi shunchalik rivojlangan bo'ladi.

Biz taklif etgan model, birinchidan, shaxsning intellektual-evristik sifati bo'lgan kreativlik u yoki bu darajada har bir insonga xos ekanligini ko'rsatadi. Nurning intensivligi va zichligi talabaning oliy ta'lim muassasasiga kirgunga qadar, uning universitetning kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim muhitiga sho'ng'ishiga qadar kreativligining rivojlanish darajasiga bog'liq.

Ikkinchidan, ushbu model shaxs kreativligini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydigan komponentlar triadasini, ya'ni emosional, kognitiv va faoliyat aspektlari majmuasini ko'rishga yordam beradi. Teng tomonli prizma uchta tashkil etuvchining teng qiymatliligini ta'kidlaydi. Kognitiv komponent o'rganilayotgan fenomen tuzilmasida intellektual asosni tashkil etadi va talabalarning fanlararo fundamental va amaliy bilimlarini, tanqidiy fikrlashni o'zlashtirish usullarini, yangi bilimlarni qurishni o'z ichiga oladi.

Emosional komponent kreativlikning qadriyatli-mazmunli to'ldirilishini aks ettiradi va kreativ jarayondagi hissiyot, intuisiya va yaratuvchanlik qadriyatining ahamiyatini qayd etadi. Faoliyatli komponent jarayonlilikni, kreativ jarayonning tayyorgarlik-inkubatsiya-yoritish-baholash-sayqallash bosqichlarini va uning motivatsion-ehtiyoj bilan to'ldirilishini o'zida mujassam etadi: ehtiyoj-hissiyot-motiv-qadriyatlar-maqсад, motivning maqsadga siljishini ochib beradi, uning natijasi ham mahsulot yaratish, ham shaxsni o'zgartirishdir.

Uchinchidan, kreativlik nuri o'tadigan hissiyotlar tekisligi ushbu komponentning kreativlikni rivojlantirish uchun muhimligini ko'rsatadi. Emosiyalar universitetning umumiy muhitida, talabalar va o'qituvchi, talaba va guruh, o'qituvchi va guruh o'rtasidagi rezonansli ijodiy-qadriyatli o'zaro ta'sirning hissiy to'yinganligida, bilimlarni o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, kreativ jarayonning emosional determinantlari shuni ko'rsatadiki, bu jarayonda ham ijobiy, ham salbiy emosiyalar ahamiyatga ega.

To'rtinchidan, talabalarning kreativligini rivojlantirishda kognitiv komponent katta ahamiyatga ega, chunki faqat ma'lum bir bilim bazasiga tayangan holda yangi narsalarni yaratish mumkin va kreativlikni rivojlantirish uchun bilimlarni fanlararo sintez qilish muhim rol o'ynaydi, chunki bilish ufqi qanchalik keng bo'lsa, ijodiy fikrlash uchun zarur bo'lgan assotsiatsiyalar shunchalik erkin va yorqin bo'ladi. Qadriyatli bilim innovatsiyalarni yaratishga olib kelishi mumkin. Talabaning o'zi bilishga qadriyatli munosabatda bo'lganda, ijod qilishga, kuch-g'ayrat sarflashga tayyor bo'lganda o'qitish mumkin.

Beshinchidan, model universitet talabalarining kreativligini rivojlantirishda faoliyat komponentining muhimligini ta'kidlaydi. Shaxsning kreativligi faqat faoliyatda namoyon bo'lishi mumkin, bunda ham individual, ham jamoaviy faoliyat ahamiyatga ega deb hisoblaymiz. Kreativlikning tabiati haqidagi noto'g'ri qarashlardan biri — bu kreativlik faqat individual darajada namoyon bo'ladi, degan ishonchdir.

Biroq, bizningcha, jamoaviy faoliyat jarayonida guruh a'zolarining rezonansli o'zaro ta'siri sodir bo'ladi, bunda turli bilimlar, turli nuqtai nazarlar, xilma-xil shaxsiy xususiyatlar bilan boyitilgan ijodiy fikrlash kuchayadi. Unga ko'ra, har bir shaxsning individual qobiliyatlari yorqinroq namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, rezonansli kreativ-qadriyatli o'zaro ta'sir ta'lim jarayonining tashqi va ichki tomoni o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning shunday turiki, bunda muhitning tashqi sharoitlari va ta'lim jarayoni sub'yektlarining ichki ehtiyojlari uyg'un ravishda mos keladi. Har bir sub'yektning individual xususiyatlari va kreativ qobiliyatlari eng to'liq ochiladi, ta'lim jarayoni sub'yektlarining jamoaviy faoliyati o'zaro qadriyatlar, bilim va tajribalar bilan boyitiladi va kreativ mahsulot yaratilishiga olib keladi, deb hisoblaymiz.

Oltinchidan, model kreativ ta'lim muhitida o'zgarib, talabalarning kreativligi makon va zamonda kengayib, o'quv faoliyati doirasidan tashqariga chiqishini ko'rish imkonini beradi, bunda kreativlik dastlab darsdan tashqari faoliyatga, so'ngra talabaning hayotiy faoliyati tekisligiga o'tadi.

Shunday qilib, universitetning ta'lim muhitini tashkil etuvchi barcha sanab o'tilgan elementlar yig'indisi talabaning dastlabki kreativligini ochib berish, uni kuchaytirish va rivojlantirish imkonini beradi. Universitet talabalari shaxsining intellektual-evristik sifati sifatida kreativlikni rivojlantirish qonuniyatlarga bo'ysunadi: shartlilik, shakllanish, o'zgarish, dolzarblik va natijadorlik uni nafaqat anglash, balki amalga oshirish imkonini beradi. Aniqlangan qonuniyatlar ular asosida universitet

talabalarining kreativligini rivojlantirish modeliga asos bo'lgan mexanizmlar va pedagogik shart-sharoitlarni ajratish imkonini berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Баранов В.В., Белоновская И.Д., Никулина Ю.Н. Конкурентный ресурс студента в условиях регионального университета /В.В. Баранов, И.Д. Белоновская, Ю.Н. Никулина // Высшее образование в России. – 2013. - №3. – С. 83-88.
2. Кирьякова А.В. Аксиология креативности : монография / А.В. Кирьякова, В.В. Мороз. – М.: «Дом педагогики», 2014. – 225 с. ISBN 978-5-904823-12-2.
3. Аксиология образования: фундамент. исследования в педагогике: монография / А.В. Кирьякова [и др.]. – М. : Дом педагогики, 2008. – 578 с.
4. Мороз В.В., Белая Г.В. Развитие мотивации достижения в процессе креативно-ценностного взаимодействия «преподаватель-студент» /В.В. Мороз, Г.В. Белая // Современные проблемы науки и образования. – 2014. - № 6. – 5 с. режим доступа: <http://www.science-education.ru/120-16204>.
5. Южанинова Е.Р. Развитие ценностной системы личности под влиянием виртуального мира //Almamater (Вестник высшей школы). – 2013. - № 12. – С. 30-34.
6. Creativity Theories and Themes: Research, Development, and Practice /Mark A. Runco. – San Diego :Elsevier Inc., 2007. – 492 p.
7. Encyclopedia of Giftedness, Creativity, and Talent / Barbara Kerr. – Los Angeles : editor. by SAGE Publications, Inc., 2009. – 530 p.

